

Ёшлар ва замон

Ижтимоий-маънавий
ўзгаришларнинг
ўзига хос хусусиятлари,
муаммо ва ечимлар талқини

ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАР ИТТИФОҚИ

ЁШЛАРГА ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК
ХИЗМАТ КЎРСАТИШ МАРКАЗИ

«ЁШЛАР ВА ЗАМОН. ИЖТИМОЙ-МАЪНАВИЙ
ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ, МУАММО ВА
ЕЧИМЛАР ТАЛҚИНИ» МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-
АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

Мақолалар тўплами

1-қисм

Тошкент-2021

Оиладаги муносабатлар мазмуни оиладаги барча аъзоларнинг саломатлиги фаолияти ва жамиятдаги тутган ўрнини идрок қилишига таъсир этади. Инсон учун оиладаги муҳит энг таъсирчан аҳамиятга эга. Бу муҳит таъсирида у ўзини эркин ҳис этади. Оила аъзоларининг оиладаги муносабатлари жамиятдаги ижтимоий муносабатлар тизимида муҳим ролга эга.

Ушбу мақола орқали ҳозирги вақтда оиладаги шахсларнинг бир-бирларига бўлган муносабатлари оиланинг тинчлигида, ижтимоий жиҳатдан соғлом, моддий жиҳатдан тўлақонли бўлиши керак деб ўйлайман. Бу ҳар бир шахснинг психологиясига жуда катта куч бағишлайди. Ишида унум бўлади, ҳаётга бўлган қизиқишлари, интилишлари жуда ҳам кучаяди. Соғлом турмуш тарзини бошидан кечирадилар. Шунда бир-бирларини тушунадилар.

Мулоқотга, суҳбатлашиш санъатига ўрганиш ижтимоий-психологик маданиятни эгаллаш, ўзи ўз кайфияти ва ҳиссиётларини бошқара олиш, билим ва малакалари ошириши, ўз гапи билан суҳбатдошини қизиқтира олиш қобилиятини ривожлантиришга эришиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ф.А.Акрамова “Оилада муомалани ташкил этиш психологияси”. Т. “Shams ASA “2006,-90 б.
2. Ғ.Шоумаров “Оилани ўрганиш психологияси” 2008 йил.
3. Н.А.Соғинов, Ғ.Шоумаров “Ёш ўзбек оилаларида юзага келадиган эрхотин низоларининг этник хусусиятлари” Т-1993 йил 49-51 б.
4. Ғ.Б.Шоумаров, И.О.Хайдаров, Н.А.Соғинов, Ф.А.Акрамова Г.Солихова, Г.Ниёзметова “Оила психологияси” Тошкент 2011 йил, 149-157 б.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR INDIVIDUAL XUSUSIYATLARINI SHAKLLANISHIDA OILANING O'RNI

Qodirova Dilnoza Murtazoyevna
Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini, u nikoh va qon-qarindoshlikka asoslanishi, hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega. Insonparvar demokratik davlatda mavjud bo'lgan oilaga quyidagicha ta'rif mavjud: “Oila jamiyatning tabiiy va asosiy bo'g'ini bo'lib, yuridik ma'noda nikoh, qarindoshlik, farzandlikka olish yoki boshqa shakllarda bolalarning doimiy tarbiyaga olishdan kelib chiqadigan tegishli huquq va majburiyatlarni bog'langan shaxslar doirasidan iborat bo'lgan milliy mustaqillik mafkurasiga, umuminsoniy qadriyatlar va sharqona an'analarga asoslangan oilaviy munosabatlarni rivojlantirib, uni mustahkamlashga qaratilgan fuqarolar ittifoqidan iboratdir”. Oila bola dunyoga kelgandan boshlab uning butun umri davomida o'sishi, rivojlanishi, kelajakdagi o'rni, individual xususiyatlari va iqtidorini ochib beradigan va alohida ahamiyatga ega bo'lgan maskandir. Oila asosiy tarbiya o'chog'i ekanligini bilamiz. Ayniqsa oila muhiti maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun

muhim ahamiyatga ega. Qanday masala bo'lishidan qat'iy nazar albatta bola tarbiyasi muhim masala hisoblanadi. Agar inson farzandiga to'g'ri va yoshlikdan tarbiya bersagina u boshqa sohalarda ham yetarli natijaga erishadi. Ulug' mutafakkir bobomiz Alisher Navoiy: "Yosh bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur. Tarbiya insonni o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi", - deb ta'kidlaganlar. Darhaqiqat, yoshlikdan to'g'ri tarbiya olgan bola kelajakda albatta yaxshi odat va xislatlarga ega bo'lib shakllanadi. Aslida bolalarning o'ziga xos xususiyatlari va iqtidorining ilk kurtaklari albatta oilada, to'g'ri tarbiya orqali namoyon bo'ladi. Masalan qaysidir bola loydan biror narsa yasashga qiziqsa, qaysidir bola o'zi o'ynaydigan o'yinchoqlarning qanday yasalganligiga qiziqib, uni buzib ko'radi. Ba'zi bolalarda iqtidor bo'laturib uni o'zi anglamasligi, yoki unda o'zida qiziqish bo'lmasligi mumkin. Bunday hollarda ota-onalar bolaning iqtidorini anglab, uni yanada rivojlantirish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berishi lozim. Masalan bola biror bir cholg'u asbobini chalishga qiziqadi, ammo u juda kichik. Bu holda ota-onalar bolaga shu musiqa asbobining o'yinchoq maketini olib bersalar, unda o'zi qiziqqan soha bo'yicha ilk tushunchalar paydo bo'ladi, bolada yanada ko'proq qiziqish uyg'onadi. Bolaning yoshi o'sgan sayin unga yanada yetarli sharoitlarni yaratib berish va turli musiqa maktablariga olib borish orqali uni yanada rivojlantirish mumkin. Bu bola iqtidorini oshirishning ilk ko'rinishlari hisoblanadi. Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Ana shu dalilning o'zi bolaning yetuk, barkamol, iqtidorli shaxs bo'lib voyaga yetishida oila, bog'cha, ota-ona tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib turibdi. Ba'zi vaqtlarda ota-onalar ma'lum ish bilan band (uy yumushlari, sevimli kinofilm ko'rayotgan yoki kim bilandir telefon orqali suhbatlashayotgan vaqtlarda) bo'lganda bolalarning oddiy savollarini e'tiborga olmay: "shoshmaytur", - deb o'z ishlarini bajarishda davom etishadi. E'tibor bering, bolani tinglashga vaqti bo'lmagan ota-ona uning nimaga qiziqishi-yu, iqtidorini bilishi, u bilan vaqti vaqti bilan shug'illanishi, iqtidorini oshirish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berishi mumkinmi? Yo'q albatta. Statistika ma'lumotlarga qaraganda bugungi kunda 90 % bolalar ota ham, ona ham ishlaydigan oilalarda tarbiyalanadi. Shuni inobatga olib aytish mumkinki bolalar tarbiyasiga ota-onalar jiddiy e'tibor qaratishlari, ya'ni ishdan bo'sh vaqtlarda ko'proq bolalar bilan shug'illanishlari, ular bilan turli o'yin mashg'ulotlar o'tkazishlari, eng birinchi navbatda bolalarning har bir savoliga aniq va tushunarli qilib javob berishlari lozim. Shundagina bunday bolalardan teran fikrli, o'z dunyoqarashiga ega, yurtini sevadigan bolalar vujudga keladi. Tinimsiz rivojlanib borayotgan hozirgi davrda yurtimizda yaratilayotgan imkoniyatlarni ko'rib insonning bahri dili ochiladi. Yangidan barpo etilayotgan maktabgacha ta'lim muassasalari, musiqa maktablari, sport maktablari, turli xil dam olish maskanlari bularning barchasi bolalar, yoshlar uchun, ularning kelajakdagi o'rnini, yurtimiz ravnaqi uchun qo'shadigan munosib hissalarini uchun yaratilayotgan imkoniyatlardir. Bu imkoniyatlardan unumli foydalangan holda har bir ota-ona bolalarini qiziqishiga qarab to'garaklarga olib borishi lozim, shunda mustaqil vatanga munosib farzand tarbiyalagan bo'lamiz. Bejizga oila yoshlarning tarbiya, imkoniyat va iqtidorni oshirish o'chog'i deb ta'kidlamadik. Biz maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga shunday tarbiya beraylikki,

kelajakda ulardan Alisher Navoiydek komil insonlar, Zulfiyaxonimdek iboli qizlar bo`lib kamol topsinlar. Biz ularga shunday imkoniyat yaratib beraylikki, kelajakda ulardan buyuk ixtirochilar, zukko bilimdonlar shakllansin. Biz ularning iqtidorini oshirish uchun shunday yo`l tutaylikki, kelajakda yurti, xalqi, mahallasi eng asosiysi oilasining tom ma`nodagi ustuni, yetuk kadr bo`lib yetishsinlar.

Ta`lim muassasalarida olib borgan turli bosqichdagi pedagogik ham psixologik faoliyatimiz shuni asosladi, jamiyatning oila deb atalmish kichik bir bo`g`ini orqali asrlar silsilasidan sayqallanib e`zoz topib kelayotgan ming asrlik an`ana va qadriyatlar kelgusi avlodga yetkaziladi. Yurt manfaati, jamiyatning bugungi kuni va kelgusi taraqqiyoti uchun zamin yaratib beradigan muqaddas go`sha bu – oila hisoblanadi. Ana shu muqaddas dargohda o`sib, ulg`ayadi, tarbiyalanadi. Jumladan, har bir bola organizmi individual holda rivojlanadi. Rivojlanish bosqichi ma`lum bir ketma-ketlikka asoslangan bo`ladi. Ana shu bosqichlarning har birida bir xil yoshdagi bolalar uchun umumiy bo`lgan xususiyatlar kuzatiladi. Bolalar o`zining ontogenetik taraqqiyoti davrida yuzaga keladigan turli ruhiy holatlarga qay yo`sinda javob topish va uni bartaraf etish yo`lini oila muhitida o`rganadi.

Psixologlarning ta`kidlashlaricha, oila a`zolarining o`zaro munosabatlari bola shaxsini shakllanishiga bevosita ta`sir ko`rsatadi. Bolaning o`zini namoyon etishi, rivojlanishi, qiyinchiliklarni yengishi, oq-qorani ajrata olishi oila a`zolarining o`zaro muloqotiga bog`liq. Amerikalik mashhur ruhshunos Bronfenbrinner uzoq yillar davomida o`tkazgan tadqiqotlar natijalariga ko`ra shunday xulosaga keladi: ota hukmron bo`lgan oilalarda o`g`il bolalar yaxshi tarbiya oladi, mas`uliyatni his qiladigan bo`ladi. Tobe tabiatli, mustaqil harakat qila olmaydigan, ota-onasiga qaram bo`lgan, o`ziga juda kam ishonadigan bolalar ota-ona teng hukmron bo`lgan oilalarda ulg`ayadi. Bunday oilalar muloqotga kirishishga qiynaladigan, qaror qabul qilishda boshqalardan ko`mak kutadigan farzandlarni tarbiyalaydi. Sog`lom oilada ota hal qiluvchi roldadir. U oilani tashqi ta`sirlardan himoya qiluvchi, tartib-intizomni nazorat qiluvchi, oila birligini ta`minlovchi, ta`minot masalasini hal qiluvchi shaxsdir. Farzandlar otani onaga nisbatan kuchliroq, aqlli roq deb hisoblaydi. Ona doimo dilbandi yonida bo`ladi. Uning mehri chegara bilmaydi. Ona otaning yordamchisi bo`lgan oilada o`sgan farzand sevishni, mehr ulashishni o`rganadi. Bolaga tarbiya berish jarayonida ota-ona va oilaning boshqa a`zolarining xususiyatlari, fazilatlari xulq-atvori unda kattalarga taqlid asosida shakllanadi. Bolalar maktabgacha ta`lim muassasasiga qatnagunga qadar oddiy harakatlardan tortib, ertak eshitishdan zavqlanish, musiqa ohangiga mos raqsga tushish, mo`ljal olish, predmetni olish, uloqtirish kabi ko`nikmalarini egallagan bo`ladi. Bolalar turli muhit va sharoitdagi oilalarda ulg`ayadi. Unda sodir bo`ladigan turli xil voqealar ularning ruhiyatiga o`z ta`sirini o`tkazadi. Oilaning har bir a`zosi bola tarbiyasida o`ziga xos o`ringa ega. Ular o`z yaqinlari bilan doimiy aloqada bo`lishlari lozim.

Oilaviy munosabatlardagi muammolar maktabgacha yoshdagi bolalarning individual xususiyatlarini shakllanishida salbiy ta`sir ko`rsatadi. Ota-onalar har bir bola ruhiy rivojlanishida o`ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi va bu xususiyatlar ularning u yoki bu faoliyat turini egallashida namoyon bo`lishini yodda tutishlari lozim. Ba`zi bolalar endigina birinchi so`zlarni o`zlashtirganlarida ularning tengqurlari allaqachon ma`lum bir iboralar bilan gaplasha oladigan bo`ladilar. Bola imkoniyatlarini namoyon

bo'lishi ma'lum darajada nasliy omillarga ham bog'liqdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri temperamentdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z temperament xususiyatlariga ko'ra ham bir-birlaridan ajralib turadilar. Xushchaqchaq, sergap, quvnoq, hayotning o'zgaruvchan sharoitlariga tez moslasha oladigan bolalar - sangvinik, ko'pincha noxush kayfiyatda yuradigan, ta'sirchan, kamgap, sust bolalar melanxolik, xotirjam, befarq, kamharakat, nutqi sust bolalar - flegmatik, jaxldor, betoqat, serzarda, harakatchan bolalar - xolerik hisoblanadilar. Temperament turlarining mutlaqo ijobiysi yoki salbiysi bo'lmaydi. Ularning har birida o'ziga xos afzallik va kamchilik jihatlari mavjud. Bolaning u yoki bu temperament tipiga mansubligi uning o'yin, ta'lim, faoliyat jarayonida muvaffaqiyatlarga erishishiga yordam berishi ham, xalaqit qilishi xam mumkin. Flegmatik bolaga mashg'ulotda uning sabr-toqatliligi va qunti yordam beradi. Xolerik bola o'quv materiallarini tez o'zlashtirib oladi. Sangvinik temperamentga mansub bo'lgan bola o'qishni oson egallaydi, lekin unda bilimlar ma'lum bir tizim asosida o'zlashtirilmaydi. Bolalarga tarbiya berish jarayonida ularning temperament xususiyatlarini hisobga olinishi, ya'ni uning afzallik tomonlari rivojlantirilib, kamchilik jihatlari bartaraf etib borilishi maqsadga muvofiq.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning individual xususiyatlarini shakllantirishda quyidagilarga amal qilishni lozim deb o'ylaymiz:

7. Bolalar bilan muloqotda samimiy bo'lish;
8. Bolalarning xarakter-xususiyatiga qarab muomala qilish;
9. Bolalarni bir-biri bilan taqqoslamaslik;
10. "Rag'batlantiruvchi so'zlar" dan foydalanish;
11. Shaxsiy namuna ko'rsatish;
12. Bola ruhiyatiga ta'sir etishda "Ertak-terapiya" usulidan foydalanish;

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, maktabgacha yoshdagi bolalarda turli mavzuga oid ertaklar tinglash, sahnalashtirilgan ertaklarni tomosha qilish ular ruhiyatida ijobiy motivatsiyani shakllantiradi. Bolalar xulq-atvorida yuzaga kelgan salbiy holatlar ertak qahramonlari tilidan qoralanadi. O'zgacha qiziqish va zavq bilan tinglangan ertak ularga albatta yaxshi ta'sir etadi. Farzandlarimiz ertaklar olami orqali real olamga kirib boradi. Ertangi porloq kelajagimiz bo'lgan aziz farzandlarimizning qalbida o'z Vatani va oilasiga mehr va muhabbatli qilib tarbiyalash bizning asosiy vazifamiz hisoblanadi.

O'QUVCHILARNI MOYILLIGIGA QARAB KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH

*Jalolova Gulnora Xusanboyevna
Namangan shahar 35-maktab psixologi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimidagi o'ziga hos jihatlari, ta'limda pedagogik texnologiyalarning qo'llashning afzalliklari, o'quvchilar dunyoqarashining rivojlanishida texnologiyalarning o'rnini xususida fikrlar bildirilgan. Shuningdek, taapedagogik texnologiya rivojlanishiga hissa qo'shgan olimlarga ham qisqacha

<i>Каримжонов</i>	О'смирлик davrida yoshlarning shaxs sifatidashallanishida ijtimoiy muhitning ta'siri	251
<i>Нодирахон</i>	Болага кескин вазиятларда ёрдам беришнинг психологик хусусиятлари	254
<i>Муҳиддинов Адҳам</i>	Кичик мактаб yoshidagi o'quvchilar хотираси xususiyatlari	256
<i>Ismailova Shahzoda</i>	Боғча ёшидаги болаларнинг психик тараққиётида ўйин фаолиятини тутган ўрни	259
<i>Комилова Соҳида</i>	Ёшларда масъулият ҳиссини шакллантириш муаммоси	262
<i>Раҳимова Барно</i>	Ёшлар психологиясида деструктив ғояларнинг шаклланишида интернет омили	264
<i>Раҳимова Барно</i>	Шахсни психодиагностика қилишда проектив методикаларнинг ўрни ва вазифаси	266
<i>Абдиева Дилноза</i>	Yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	269
<i>Otamurodova Zulayxo</i>	Sun'iy intellektning endigina shaxs sifatida rivojlanib borayotgan yoshlar psixikasiga hamda ta'lim-tarbiyasiga ta'siri	271
<i>Turgunboyev Jumadulla</i>	Bola shaxsini shakllanishida o'yinning psixologik ahamiyati	276
<i>Xalilova Dilfuza</i>	O'smirlik davrida shaxs ijtimoiylashuvining o'ziga xosligi	279
<i>Игамбердиева Дилноза</i>	Individuallikning rasmiy-dinamik xususiyatlari so'rovnomasini milliy muhitga moslashtirish	281
<i>A'loxanov Azizbek</i>	Шахс темперамент типларини юзага келиши ва намоён бўлиш хусусиятлари	285
<i>Уролова Бахтилахон</i>	Yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	287
<i>Bahriddinova Mahbuba</i>	Art-terapiyaning ertak terapiya usuli orqali bolaga ta'sir etish yo'llari	290
<i>Narzilloeva Nodira</i>	Innovatsion kompetentlik va uni samarali rivojlantirish	294
<i>Oqilova Kamola</i>	Dars jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish	297
<i>Ergasheva Gulshoda</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	299
<i>Negmatova Mavjuda</i>	Bugungi kunda ijtimoiy-ma'naviy o'zgarishlarning salbiy ta'siri muammosi, sabab va yechimlar	302
<i>Abduxoliqova Feruza</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalar individual xususiyatlarini shakllanishida oilaning o'rni	305
<i>Azimova Nilufar</i>	Suitsidal harakatlarni bartaraf etish yo'llari	307
<i>Jurayeva Xayrinso</i>	Barkamol avlod tarbiyasida dunyoqarashni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xarakteri	309
<i>Axmedova Xuriyat</i>	Yoshlarni oilaga tayyorlashning asosiy omillari va psixologik hususiyatlari	312
<i>Ismailova Mashxura</i>	O'smirlarning kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirishning nazariy psixologik asoslari	316
<i>Yusupov Ravshanjon, Mavlonova Sitorabonu</i>	Xarakter aksentuatsiyasi va uning guruhlari	319
<i>Abdullayeva Naimaxon</i>	Yoshlar o'rtasida jinoyatchilni oldinish va uning psixoprofilaktikasi	322
<i>Kalandarova Nargiza</i>	Оилада шахслараро муносабатлар ва мулоқот психологияси	324
<i>Ахмедова Махфуза</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalar individual xususiyatlarini shakllanishida oilaning o'rni	327
<i>Qodirova Dilnoza</i>	O'quvchilarni moyilligiga qarab kasb-hunarga yo'naltirish	330
<i>Jalolova Gulnora</i>		334
МУНДАРИЖА		